

საბა სალუაშვილი

**ქართლის მოქცევის თარიღის გამომკვეთი:
ალექსანდრე ბიზანტიელის, კონსტანტინეპოლისა და ევსტათი
ანტიოქელის სახელთან დაკავშირებულ
დროითი მინიშნებანი**

შესავალი

ქრისტიანულ სამყაროში საქართველო ის ერთ-ერთი პირველი ქვეყანაა, რომელმაც ქრისტიანობა – სახელმწიფო რელიგიად აღიარა. შესაბამის წყაროთა შედარებითი მრავალფეროვნების მიუხედავად, სამწუხაროდ, იმის თაობაზე, თუ როდის მოხდა ეს უმნიშვნელოვანესი მოვლენა, ქართულ ისტორიოგრაფიაში მკვეთრად გამოყოფილი და შეჯერებული აზრი არ არსებობს.

წინამდებარე გამოკვლევაში, ამ საკითხთან მიმართებაში – ქართულ, ბერძნულ და სომხურ წყაროებში არსებულ რამდენიმე კონკრეტულ ფაქტზე დაყრდნობით გვინდა ავაგოთ ჩვენი მსჯელობა. მოდით შევეცადოთ მათ თანამიმდევრულ განხილვას.

**ქართლის სამეფოში
ქრისტიანობის სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადების
ზედა მიჯნის გამომკვეთი მინიშნებანი**

ყველაზე უძველესი ცნობა ქართველთა მოქცევასთან დაკავშირებით შემონახულია IV ს-ის ბერძენი ისტორიკოსის, გელასი კესარიელის „საეკლესიო ისტორიაში“.

როგორც ცნობილია, „...თანახმად ა. გლასის გამოკვლევებისა „რუფინუსის „საეკლესიო ისტორიის“ X-XI წიგნები, რომელიც დღემდე ორიგინალ ნაწარმოებად იყო ცნობილი, წარმოადგენს ბერძნულის თარგმანს“ და თვით ბერძნული ორიგინალი ნაწარმოები ეკუთვნის 305 წელს გარდაცვლილ გელასი კესარიელს...“ [1: 54], თუმცა „...თვით გელასი კესარიელის თხზულების ტექსტი

* საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტის მაგისტრატურის I კურსის სტუდენტი

დაკარგულია. მისი ნაშრომი დაცულია მხოლოდ V ს-ის მეოთხე მეოთხედის კომპილატორის გელასი კვიზიკიელის ნაშრომში...“ [2: 221]. ამდენად, ჩვენთვის საინტერესო საკითხის გაშუქებისათვის შეგვიძლია ვისარგებლოთ მხოლოდ იმ ნაწილით, რომელიც „...ეკუთვნის არა უშუალოდ გელასი კესარიელს, არამედ გელასი კვიზიკიელს, რომელსაც 475 წლის მახლობლად ნიკეას პირველი კრების ისტორიისათვის საჭირო მასალები შეუკრებია და როგორც ეს ა. გლასს საკმაოდ აქვს დასაბუთებული, გელასი კესარიელის შრომით უსარგებლია...“ [1: 63].

მოდით, ახლა გავეცნოთ თავად გელასი კესარიელის ზემოთაღნიშნულ ცნობას (გელასი კვიზიკიელის მიხედვით): „...შემდგომად ეკლესიის დასრულებისა ტყვექალი წინადადებას აძლევს მეფესა და დედოფალს, რათა მათ გაგზავნონ ერთმორწმუნე მეგობართან და ღვთისმოყვარე კონსტანტინესთან (მოციქულები და სთხოვონ), რათა მათ, მისგან მთხოვნელთ, გამოუგზავნოს (ვინმე) ამ ეკლესიის საკურთხეველად. მაშინ მეფისა და იბერთა კრებულის მიერ გაგზავნილი მოციქულები მიდიან კონსტანტინეპოლში და აუწყებენ რა მეფე კონსტანტინეს იქ (იბერიაში) ქრისტეს რწმენის განმტკიცებას, თხოვენ მიეცესთ მათ მისგან ეპისკოპოზი მათთან არსებული ეკლესიების კურთხევისათვის და აგრეთვე (საეკლესიო წესების) ჩამოყალიბებისათვის. სათნო და ქრისტესმოყვარე კონსტანტინე მეფემ ისინი მეგობრულად მიიღო, უხაროდა რა უფლისათვის; მან შეიწყნარა თხოვნა და კონსტანტინეპოლის ეპისკოპოზს ალექსანდრეს ხელთ დაასხმევინა იბერთა ეპისკოპოზი; ამავე დროს მას (კარგად) ესმის, რომ ეს არის ნიში ღმრთისა, რომელიც უქვემდებარებს მას...“ [1: 62-63].

ზემოთქმული ციტატიდან ჩვენთვის საინტერესო სამი მომენტი გვინდა გამოვყოთ:

- 1) მოციქული იგზავნება, იბერიის სამეფოდან ეკლესიის დამთავრების შემდეგ;
- 2) იბერიის მეფე მოციქულებს გზავნის რომის იმპერიაში, რათა იქიდან გამოითხოვოს მღვდლები და დიაკვნები და
- 3) რომის იმპერატორის კონსტანტინეს მოთხოვნით, ეპისკოპოსი ალექსანდრე კონსტანტინეპოლელი აკურთხებს იბერიის ეპისკოპოსად განკუთვნილ პირს;

განსახილველ მონაკვეთში, მოდით შევხვით V ს ისტორიკოსის თეოდორიტი კვირელის „საეკლესიო ისტორიას“, სადაც აღნიშნულ საკითხთან მიმართებაში, ჩვენთვის საინტერესო ცნობებია დაცული: „...მას შემდეგ, რაც დასრულდა მშენებ-

ლობა და კიდევაც გადახურეს, მხოლოდ მღვდლები აკლდა და აქედან გამოსავალიც იპოვა საკვირველმა ქალმა. ერის მმართველი დაარწმუნა, რომის იმპერატორისათვის გაეგზავნა ელჩები და ეთხოვა, მათთვის გამოეგზავნა კეთილმსახურების მოძღვრები. მეფემ მიიღო რჩევა და გაგზავნა ელჩები. როდესაც იმპერატორმა (ხოლო იგი იყო კონსტანტინე, კეთილმსახურების უმხურვალესი მოყვარე) შეიტყო თხოვნის მიზეზი, ელჩები სრული კეთილგანწყობით ღირსყო. მან რწმენით, გონებითა და ცხოვრებით შემკული კაცები, და მღვდელმთავრობითაც ღირსქმნილი, უამრავ საჩუქართან ერთად გაგზავნა ერისათვის ღვთისმცოდნეობის საქადაგებლად...“ [3: 71].

ზემოთქმულის მსგავსად აქაც სამ მომენტზე გვინდა გავამახვილოთ ყურადღება. აქედან პირველი ორი იდენტურია გელასი კესარიელის მიერ გადმოცემული ინფორმაციისა – იბერთა მეფე ეკლესიის დამთავრების შემდეგ მოციქულებს აგზავნის რომის იმპერიაში. რაც შეეხება ჩვენთვის საინტერესო მესამე საკითხს, გელასი კესარიელისგან განსხვავებით, თეოდორიტე კვირელი არცერთ კონკრეტულ სახელს არ ასახელებს და ზოგადად ეხება მღვდელმსახურთა იბერიაში გამოგზავნის ფაქტს;

მოდით ახლა განვიხილოთ, თუ როგორი სახითაა დაცული ჩვენთვის საინტერესო ინფორმაცია V ს სომეხ ისტორიკოსთან, მოსე ხორენელთან, რომლის მიხედვითაც, წმ. ნინოს მიერ მოციქულების სომხეთში, წმ. გრიგოლთან, გაგზავნა მირიან მეფის ნადირობიდან დაბრუნების შემდეგ ხდება.

მოსე ხორენელის მიერ შედგენილ „სომეხთა ისტორიაში“ ვკითხულობთ: „...სანატრელმა ნუნემ მოითხოვა სანდო კაცები და გაგზავნა ისინი წმიდა გრიგოლთან იმის გასაგებად, თუ რის გაკეთებას უბრძანებდა მას შემდეგ, რაც ქართველებმა სიამოვნებით შეიწყნარეს სახარება. ნუნემ მიიღო ბრძანება, რომ მოესპო კერპები, როგორც ეს თავად გრიგოლმა ქნა და აღემართა ჯვარი პატიოსანი ჯერ კიდევ მანამდე, სანამ უფალი უწყალობებდა მათ მწყემსს წინამძღვრად...“ [4: 171].

ამდენად, ჩვენთვის საინტერესო კუთხით ვგებულობთ, რომ თითქოსდა:

- 1) მოციქულები იგზავნებიან სომხეთში წმ. გრიგოლთან, და
- 2) წმ. გრიგოლიც რჩევას შემოუთვლის მას, თუ როგორ უნდა მოიქცეს იგი მანამ, სანამ მათ წინამძღვარი, ანუ – ეპისკოპოსი ეყოლებათ; თუმცა, კონკრეტული პიროვნება აქ დასახელებული არ არის.

ზემოთგანხილული წყაროების შემდეგ, მოდით ეხლა, თავად ქართულ წყაროებში დაცულ ცნობებს გავეცნოთ. მივყვით მათ თანამიმდევრულ განხილვას:

ა) როგორც ვიცით, „მოქცევა ქართლისა“ ორი ნაწილისაგან შედგება:

- 1) ე. წ. „ქრონიკებისა“ და
- 2) „წმ. ნინოს ცხოვრებისაგან“.

ჩვენთვის საინტერესო ინფორმაცია ორივე ნაწილშია დაცული, მაგრამ მათ შორის არის, როგორც მსგავსება, ისე განსხვავებანიც.

ე. წ. „ქრონიკებში“ ვკითხულობთ: „...და აღაშენეს ეკლესია და წარავლინა მეფემან მოციქულნი და წიგნი წინოდსი საბერძნეთად, მეფისა კონსტანტინესა, თხოვად მღდელთა. ხოლო მოციქულნი იგი მსწრაფლ მიიწვივნეს წინაშე მეფისა... მაშინ მეფემან კონსტანტინე თუსითა კელითა აღწერნა ებისტოლენი, ფრიადითა შესხმითა... და მკვდრად, სასუფევლისა თანაზიარად, ძმად მისსა სახელ-სდვა. ეგრეთვე ელენე აღწერნა ებისტოლენი ორნი: ერთნი ნანა დედოფლისთჳს და ერთნი წინოდსთჳს... და მოსცა მეფემან იოვანე ეპისკოპოსი და ორნი მღდელნი და ერთი დიაკონი, და წიგნი ელენე დედოფლისა, და ხატი მაცხოვრისა და ძელი ცხოვრებისა წინოდსთჳს...“ [5: 13-14; 6: 85-86].

აღნიშნულ მონაკვეთში ჩვენთვის საინტერესო რამდენიმე ინფორმაციაა დაცული:

- 1) მოციქულები ტაძრის აშენების შემდეგ იგზავნებიან;
- 2) მოციქულები იგზავნებიან საბერძნეთში იმპერატორ კონსტანტინესთან, და
- 3) კონსტანტინე საბერძნეთიდან აგზავნის – იოანე ეპისკოპოსს, ორ მღვდელსა და ერთ დიაკონს;

ყოველივე ზემოთქმული ოდნავ განსხვავებულადაა აღწერილი „მოქცევა ქართლისა“ მეორე ნაწილში, რომელშიც ვკითხულობთ: „...მაშინ ჰრქუა წმიდამან მეფესა: ‘მეფე, ისმინე ჩემი, რამეთუ ღმერთმან მოხედნა ქუეყანასა ამას დღეთა მეფობისა შენისათა, და მე დედაკაცი ვარ ცოდვილი და არა ჯერარს ჩემგან ნათლის ცემა, არამედ მსწრაფლ წარგზავნენ მოციქულნი საბერძნეთად კონსტანტინე და ელენე მეფეთა წინაშე და წიგნიცა ჩემი, რათა მოგივლინოს ეპისკოპოსი და მღდელნი და მათ მიერ აღიბეჭდნეთ სახელსა ზედა მამისა და ძისა და წმიდისა სულისა’. და ხვალისა დღესა წარავლინა მოციქულნი საბერძნეთად... მას ჟამსა შინა წარემართა მეფე და ყოველი ერი ქართლისა მოსწრაფებით ქრისტეანობასა ზედა, ვიდრე მღვდელთა მოსვლამდის. მაშინ ეტყოდა წინოს მირიან მეფე: ‘ბრძანე, ნეტარო, თუ სადა აღუშენო ღმერთსა სახლი’...“ [5: 94; 6: 137].

ჭელიშურისაგან განსხვავებით, სინურსა და შატბერდულ რედაქციაში დაცული ინფორმაცია გაცილებით მოკლეა: „...და ხვალისა დღე წარავლინნა მოციქულნი საბერძნეთა. ხოლო ნეტარი ნინო ასწავებდა დღე და ღამე ყოველსა კაცსა ჭეშმარიტსა მას გზასა სარწმუნოებისასა. ხოლო მეფე ეტყოდა ნინოს აღშენებისათჳს ეკლესიისა, ოდეს-იგი წარემართა მეფე და ყოველი ერი მოწრაფებით ქრისტიანობასა, ვიდრე მღდელთა მათ მოსლვადმდე საბერძნეთით. ჰრქუა მეფემან მორწმუნემან წმიდისა ნინოს: ‘სადა უშენო სახლი ღმერთსა?’...“ [5: 94; 6: 137].

სინური, შატბერდული და ჭელიშური რედაქციები ერთნაირ ინფორმაციას გვანვდიან – კონსტანტინე იმპერატორის მიერ გამოგზავნილ მღვდელმსახურთა თაობაზე: „...მაშინ მოვიდეს საბერძნეთით მღვდელთ-მოძღუარი და მღდელნი და დიაკონნი. და იწყეს ნათლის-ღებად მეფემან და ყოველმან ერმან, ვითარცა ზემონერილ არს...“ [5: 104; 6: 144; 7: 51].

მაშასადამე, როგორც ვნახეთ, მირიან მეფე კონსტანტინე იმპერატორს წმ. ნინოს თხოვნის შემდეგ უკავშირდება (იხ. სინური და ჭელიშური რედაქცია). აღნიშნულ ინფორმაციაში კი, ჩვენთვის საინტერესო რამდენიმე ცნობაა დაცული. კერძოდ:

1) მოციქულები იგზავნებიან ტაძრის აშენებამდე;

2) მირიან მეფე მოციქულებს კონსტანტინე მეფესთან აგზავნის და

3) კონსტანტინე აგზავნის მღვდელთ-მოძღვარს, ორ მღვდელსა და ერთ დიაკვანს, თუმცა მათი სახელები აქ დაკონკრეტებული არ არის;

ბ) განსახილველ საკითხთან მიმართებაში „ქართლის ცხოვრებაში“ ასეთი ინფორმაციებია დაცული:

„...და ხვალისა დღე წარავლინნა მოციქულნი საბერძნეთად მირიან მეფემან წინაშე კონსტანტინე ბერძენთ მეფისა და წიგნი ნინოსი ელენე დედოფალსა წინაშე. და აუწყეს ესე ყოველი სასწაული ქრისტეს-მიერი, რომელი იქმნა მცხეთას შინა მირიან მეფესა ზედა, და ითხოვნეს მოსწრაფებით მღდელნი ნათლის-ღებისათჳს...“

ოდეს წარემართა მეფე და ყოველნი ერი ქრისტიანობასა მოსწრაფებით ვიდრე მღდელთა მოსლვადმდე, რქუა მეფემან წმიდასა ნინოს: ‘მოსწრაფების მე აღშენებად... სახლი ღმერთისა სალოცველად ჩუენდა ვიდრე მოსლვადმდე მღდელთა საბერძნეთით...’ და ვითარცა მიიწივნეს მოციქულნი მირიან მეფისანი კონსტანტინე ბერძენთა მეფესა წინაშე, და მიუთხრეს ყოველი, რაცა იქმნა. მაშინ აღივსო სიხარულითა მეფე და დედა მისი

ელენე დედოფალი... და ადიდებდეს და ჰმადლობდეს ღმერთსა. და წარმოგზავნა მღვდელი ჭეშმარიტი იოვანე ეპისკოპოსად, და მის თანა მღვდელნი ორნი და დიაკონნი სამნი...” [8: III, 115].

მაშასადამე, ზემოთმოყვანილი წყაროდან ვგებულობთ:

- 1) მოციქულები ტაძრის აშენებამდე იგზავნებიან;
 - 2) მეფე მირიანი მოციქულებს გზავნის იმპერატორ კონსტანტინესთან, და
 - 3) იმპერატორი კონსტანტინე ქართლში აგზავნის იოვანე ეპისკოპოსს, ორ მღვდელსა და სამ დიაკვნს;
- გ) ჩვენთვის საინტერესო ცნობათა თაობაზე, ინფორმაციას გვაწვდის არსენ ბერისეული „წმ. ნინოს ცხოვრებაც“, სადაც ვკითხულობთ:

„...ხოლო ვინაფთაგან განსრულდა შენება წმიდათა მათ ეკლესიათა და არღარა იყო ნაკლულევაწებად გარნა მღვდელნი ხოლო, წარავლინნა მოციქულნი საბერძნეთად სწავლითა და მოძღურებითა ნეტარისა ნინოსითა მეფისა მიმართ და ითხოვნა მოძღუარნი და მასწავლელნი ღუთის-მსახურებისანი. ხოლო მსურვალემან მან ტრფიალმან ღუთის-მსახურებისამან კოსტანტინე, ისწავა რა მიზეზი სათხოველისა, მოციქულნი იგი მრავალსა პატივსა სიყუარულისასა ღირსყუნა და მიუვლინა მათ ევსტათი ანტიოქელ პატრიაქი ფრიადითა პატივითა, კაცი სარწმუნო და სიბრძნითა და ცხორებითა განშვენებული, რომელი ნათლითა მართლმადიდებლობისათა ყოველსა სოფელსა ნათობდა. რამეთუ იყო მას ჟამსა ნიკეას წმიდასა მას და დიდებულსა კრებასა სამას ათრვამეტა წმიდათა მამათასა...” [9: 34-35].

მაშასადამე, ზემოთქმულიდან ჩანს, რომ:

- 1) მოციქულები იგზავნებიან ეკლესიის აშენების შემდეგ;
- 2) მირიან მეფე მოციქულებს გზავნის იმპერატორ კონსტანტინესთან და
- 3) იმპერატორი მირიან მეფესთან აგზავნის ნიკეის კრების მონაწილე – ევსტათი ანტიოქიელს;

დ) მომდევნო წყარო, რომელიც ჩვენთვის საინტერესო ინფორმაციას შეიცავს, არის ნიკოლოზ I კათალიკოზისეული „წმ. ნინოს ცხოვრება“:

წყაროში ვკითხულობთ: „...ხუალისა დღე მყის წარავლინნა მოციქულნი მირიან მეფემან საბერძნეთად დიდისა კონსტანტინესსა... ხოლო წმიდამან ნინო ჰრქუა მეფესა: მესწრაფების მე, ჰოი მეფეო აღშენებისათჳს ტაძრისა ღუთისა: ჰრქუა მას მეფემან ესე ჭეშმარიტად უწყი სანატრელო დედაო, რომელ რაფცა

ოდენ შენ სათნო გიჩნს უეჭუწლად ნებად არს ღუთისაჲ...“ [10: 68-70].

მაშასადამე, ზემოთქმულიდან იკვეთება ორი მომენტი:

1) მოციქულები იგზავნებიან ტაძრის აშენებამდე და 2) მირიან მეფე მოციქულებს გზავნის იმპერატორ კონსტანტინესთან.

რაც შეეხება ჩვენთვის საძიებელ მესამე საკითხს, ნიკოლოზ I კათალიკოზი მის შესახებ, კონსტანტინესაგან გამოგზავნილი წერილის შინაარსის გადმოცემისას, ასეთ ინფორმაციას გვანვდის – „...რათა განძლიერებულმან განძლიერნე ახალ ნერგნი ერნი უკუდავებისა სანადელად განმზადებულნი: ხოლო ან შენ მიერ ნაჰანჯნი წარმოგკვლენიან უსაზღვროთაჲ მხიარულებითაჲ გონებისათაჲ: ებისკოპოსი იოანე: ორთა თანა მღუდელთა და სამთა დიაკონთა...“ [10: 86].

მაშასადამე, კონსტანტინე იმპერატორი საქართველოში – იოანე ეპისკოპოსს, ორ მღვდელსა და 3 დიაკონს აგზავნის;

ე) „წმ. ნინოს ცხოვრების“ აღმწერი XIII ს-ის მეტაფრასული რედაქცია აღნიშნულთან დაკავშირებით ასეთ ცნობას შეიცავს – „...მაშინ, ვითარცა განსრულდა შენებაჲ ეკლესიათაჲ და არღარაჲ იყო ნაკლულოვანებაჲ, გარნა ხოლო მღდელნი, წარავლინნა მოციქულნი საბერძნეთისა მეფისა მიმართ, და ითხოვა სჯულისმდებელნი. ხოლო ვითარცა მიიწივნეს მოციქულნი იგი, განიხარა კონსტანტინე მეფემან და მრავლითა პატივითა პატივ-სცა და წარაყოლა მათ თანა ევსტათი ანტიოქელი პატრიარქი, კაცი ყოვლითა სიბრძნითა სავსე, რომელმან ნიკიისა კრებასა დაამტკიცა მართალი სარწმუნოება...“ [11: 228].

მაშასადამე, აღნიშნული ცნობებიდან გვეუწყება, რომ:

- 1) მოციქულები იგზავნებიან ტაძრის აშენების შემდეგ;
- 2) მირიან მეფე მოციქულებს გზავნის საბერძნეთში, კონსტანტინე იმპერატორთან და
- 3) კონსტანტინე იმპერატორი აგზავნის ნიკეის კრების მონაწილე ევსტათი ანტიოქელს.

ზოგადად საძიებელი ჯგუფების თაობაზე

ჩვენთვის საძიებელ საკითხში გასარკვევად წყაროებში დაცული და ზემოთწარმოდგენილი სამი პირობითი ჯგუფი დაგვეხმარება. კერძოდ ესაა ის, თუ როდის იგზავნებიან მოციქულები, ვისთან იგზავნებიან ისინი და ვის აგზავნიან იქიდან საქართველოში. აქვე უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ თითოეული ეს საკითხი მხოლოდ მთლიანობაში, ანუ ერთმანეთთან კავში-

რის შემთხვევაში, მეტ-ნაკლები სიზუსტით, იძლევა ჩვენთვის საძიებელ კითხვაზე პასუხს.

ქართლის მოქცევის აღმწერი წყაროებიდან ცნობილია, რომ ნადირობიდან დაბრუნებული მირიან მეფე აღიარებს ქრისტეს სჯულს და წმ. ნინოსთან საუბრის შემდეგ გადაწყვეტს ააშენოს ეკლესია. როგორც ზემოთ ვნახეთ, აღნიშნულ ფაქტთან მიმართებაში წყაროებში დაცული ინფორმაციები ორ ჯგუფად იყოფა:

- წყაროთა ერთი ნაწილი, რომელშიც შედის: „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“ [5: 94; 6: II: 137], „ქართლის ცხოვრება“ [8: 111] და ნიკოლოზ I კათალიკოზისეული [10: 68-70], „წმ. ნინოს ცხოვრების“ რედაქციები, ამბობენ, რომ: მოციქულების გაგზავნა მომხდარა – ეკლესიის აშენებამდე;
- წყაროთა მეორე ნაწილი კი – გელასი კესარიელი, თეოდორიტე კვირელი, „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“ [5: 13-14], XII ს-ის არსენ ბერისეული და XIII ს-ის მეტაფრასული რედაქციებში აღნიშნულია, რომ: მოციქულების გაგზავნა მომხდარა ტაძრის აშენების შემდეგ (იგივეზე მიგვანიშნებს: რუფინუსი, სოკრატე სქოლასტიკოსი და ერმია სოზომენე) [12: 206, 234, 240];

ზემოთგანხილულ მეორე პირობით ჯგუფთან დაკავშირებითაც, წყაროებში აზრთა სხვადასხვაობაა, რაც ძირითადად გამოიხატება იმაში, თუ როგორი ტერმინით იხსენიებს ესა თუ ის წყარო იმ ადგილს, სადაც მოციქულები იგზავნებიან.

საუბრის გაგრძელებამდე, მოდით გავიხსენოთ, თუ როგორაა მოხსენებული ის ქვეყანა, სადაც მირიან მეფის მოციქულები იგზავნებიან:

ა) გელასი კესარიელი და ნიკოლოზ I კათალიკოზისეული რედაქცია იყენებს ტერმინს „კონსტანტინეპოლი“: „...გაგზავნილი მოციქულები მიდიან კონსტანტინეპოლში...“ [1: 62]; მირიან მეფის მიერ გაგზავნილ წერილში აღნიშნულია: „... სახედ მზისა განმანათლებელსა ღუთივ-ბრწყინუალისა სამეფოჲსა კონსტანტინოპოლისა თუთმპყრობელსა მეფესა დიდსა კონსტანტინეს: აღმოსავალისა უკუჴ კერძოდთადთ: საქართუჴლოჲსა ყოველისა მეფე მირიან...“ [10: 69].

ბ) თეოდორიტე კვირელი აღნიშნავს: „...საკვირველმა ქალმა ერის მმართველი დაარწმუნა, რომის იმპერატორისათვის გაეგზავნა ელჩები...“ [3: 71]. მაშასადამე, აქ გამოყენებულია ტერმინი „რომის იმპერატორი“;

გ) წყაროთა ერთი ნაწილი ამ ქვეყანას ტერმინით „საბერძნეთი“ მოიხსენიებს. კერძოდ, „მოქცევაჲ ქართლისაჲში“ ვკითხულობთ: „...წარავლინნა მოციქულნი საბერძნეთად...“ [5: 94; 6: 137].

ამავე ტერმინოლოგიას იყენებს არსენ ბერიც [9: 34]. XIII ს-ის მეტაფრასული რედაქცია იგივეს ოდნავ განსხვავებულად გადმოგვცემს: „...წარავლინა მოციქულნი საბერძნეთის(ა) მეფის მიმართ...“ [11: 228]; ნიკოლოზ I კათალიკოსი კი აღნიშნავს: „...ვიდრე მოსლვადმდე მლუდელთა საბერძნეთით...“ [10: 7];

დ) „მოქცევაჲ ქართლისაჲში“ ვკითხულობთ: „...წარავლინა მეფემან მოციქულნი და წიგნი ნინოდსი საბერძნეთად, მეფისა კონსტანტინესა...“ [5: 13; 6: 85].

იგივეს აღნიშნავს ნიკოლოზ I კათალიკოსი: „...წარავლინა მოციქულნი მირიან მეფემან საბერძნეთად დიდისა კონსტანტინესა...“ [10: 68]. ამდენად, აქ დაზუსტებულია ქვეყანაც, და მისი მმართველიც;

ე) „ქართლის ცხოვრება“ ზემოთქმულს ოდნავ განსხვავებული ტერმინით გადმოგვცემს: „...წარავლინა მოციქულნი საბერძნეთად მირიან მეფემან წინაშე კონსტანტინე ბერძენთ მეფისა...“ [8: 111] და იქვე ამატებს: „... და ვითარცა მიიწინეს მოციქულნი მირიან მეფისა კონსტანტინე ბერძენთა მეფესა წინაშე...“ [8: 115]. ამდენად, აქ კონსტანტინე – ბერძენთა მეფედაა მოხსენებული;

ვ) სრულიად განსხვავებულ ინფორმაციას გვანვდის სომეხი ისტორიკოსი მოსე ხორენეცი: „...სანატრელმა ნუნემ მოითხოვა სანდო კაცები და გაგზავნა ისინი წმ. გრიგორთან...“ [4: 171]. ამდენად, აქ ჩვენთვის საძიებელ ქვეყნად – სომხეთია გამოყვანილი.

როგორც ზემოთაც აღინიშნა, „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, წმ. ნინოს პირით, გვაუწყებს მეფე კონსტანტინესთან მოციქულების გაგზავნის მთავარ მიზეზს: „...მე დედაკაცი ვარ ცოდვილი და არა ჯერ-არს ჩემგან ნათლის ცემაჲ, არამედ მსწრაფლ წარგზავნენ მოციქულნი საბერძნეთად კონსტანტინე და ელენე მეფეთა წინაშე და წიგნიცა ჩემი, რათა მოგვივლინოს ეპისკოპოსი და მღვდელი და მათ მიერ აღიბეჭდნეთ სახელსა ზედა მამისა და ძისა და წმიდისა სულისა...“ [5: 94; 6: 137].

ზემოთაღნიშნული მიზეზის გამო ჩასული მოციქულების მიერ წამოღებული პასუხისა და გამოყოლებულ სასულიერო პირთა თაობაზე ჩვენ უკვე დეტალურად ვისაუბრეთ. ამიტომ, ამჟამად მხოლოდ მათი ვინაობის აღმნიშვნელი ინფორმაციები გავიხსენოთ:

- გელასი კესარიელი აღნიშნავს, რომ ქართლში გამოსაგზავნენ ეპისკოპოსისათვის ხელი დაუსხამს კონსტანტინეპოლის პატრიარქს ალექსანდრეს, თუმცა თავად ამ ეპისკოპოსის სა-

ხელს არ გადმოგვცემს: „...კონსტანტინე მეფემ... შეიწყნარა თხოვნა და კონსტანტინეპოლის ეპისკოპოსს ალექსანდრეს ხელდაასხმევინა იბერთა ეპისკოპოზი...“ [1: 62];

კონსტანტინეს მიერ გამოგზავნილ მღვდელმთავართა შესახებ ცნობებს გვანჭდის თეოდორიტე კვირელი, თუმცა იგი მღვდელმთავართა სახელებს არ გვიკონკრეტებს: „...მან რწმენით, გონებითა და ცხოვრებით შემკული კაცები, და მღვდელმთავრობითაც ღირსქმნილი, უამრავ საჩუქართან ერთად გააგზავნა ერისათვის ღვთისმცოდნეობის საქადაგებლად...“ [3: 71].

„მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ ე. წ. მეორე ნაწილი, ასევე არ გვიკონკრეტებს გამოგზავნილ მღვდელმთავართა სახელებს: „...მაშინ მოვიდეს მოციქულნი საბერძნეთით მღდელთ მოძღუარი, მღდელნი და დიაკონნი...“ [5: 104; 6: 144];

„მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ მეორე ნაწილისაგან განსხვავებით, ე.წ. „ქრონიკებში“ მღვდელმთავართა სახელი უკვე დაკონკრეტებულია: „...და მისცა მეფემან იოვანე ეპისკოპოსი და ორნი მღდელნი და ერთი დიაკონი...“ [5: 15; 6: 86].

ანალოგიური ინფორმაციებია დაცული „ქართლის ცხოვრებასა“ და ნიკოლოზ I კათალიკოზისეულ რედაქციაში: „...და წარმოგზავნა მღდელი ჭეშმარიტი იოვანე ეპისკოპოსად, და მის თანა მღდელნი ორნი და დიაკონნი სამნი...“ [8: 115; 10: 86];

ზემოთგანხილულისაგან სრულიად განსხვავებულ, თუმცა ერთი და იგივე ინფორმაციას გვანჭდის „წმ.წინოს ცხოვრების“ აღმწერი არსენ ბერისა და XIII ს-ის მეტაფრასული რედაქციები: „...წარაყოლა მათ თანა ევსტათი ანტიოქელი პატრიარქი, კაცი ყოველთა სიბრძნითა სავსე, რომელმან ნიკიისა კრებასა დაამტკიცა მართალი სარწმუნოებაჲ...“ [11: 228; 9: 35].

დროითი მინიშნების თაობაზე

ჩვენს მიერ საინტერესო დროითი მიჯნების დასადგენად საჭიროა ზემოთგანხილულ ინფორმაციათა ერთობლივი ანალიზი. მოდით მივყვეთ მათ თანამიმდევრულ განხილვას.

თავდაპირველად შევეხოთ ბერძნულ წყაროებში ალექსანდრე კონსტანტინეპოლელის მოხსენიების საკითხს. როგორც ითქვა, „გელასი კვიზიკელი (V ს.) ქართველთა ეპისკოპოსის ხელდამსხმელად ალექსანდრე კონსტანტინეპოლელს ასახელებს [12: 193-194], მაგრამ ეს ცნობა მკვლევართა მიერ თვით გელასის ინტერპოლაციადაა მიჩნეული [12: 196; 13: 161].

აღნიშნულ საკითხთან მიმართებაში სიმონ ყაუხჩიშვილი ბრძანებს: „...შეგვიძლია თუ არა ჩვენი ტექსტის ცნობა ეჭვმიუტანლად მივიღოთ, ესე იგი ვთქვათ, რომ გელასი კვიზიკელის ინტერპოლაციას კი არ წარმოადგენს აქ კონსტანტინეპოლის მოხსენიება, არამედ ის, გელასი კესარიელსაც მოეპოვებოდაო. ჩვენ ვფიქრობთ, ამ საკითხში გელასი კვიზიკელს ვერ დავემყარებთ.

გელასი კვიზიკელის მეორე ცნობის, სახელდობრ ალექსანდრე ეპისკოპოსის შესახებ ჯერ კიდევ ა. გლასმა აღნიშნა, და კ. კეკელიძემაც გაიზიარა, რომ ის გელასი კესარიელის ტექსტში არ უნდა ყოფილიყო. ის არ ჰყავს მოხსენიებული არც ერთ სხვა ავტორს და საფიქრებელია რომ ეს ცნობა ჩაემატებინოს თვით გელასი კვიზიკელს.

იყო თუ არა კონსტანტინეპოლი მოხსენიებული გელასი კესარიელის დედანში? მართო ის გარემოება, რომ რუფინუსს ის მოხსენიებული არ აქვს, ჩვენ არ გამოგვადგება იმის დასამტკიცებლად, თითქოს ის არც გელასი კესარიელს ჰქონოდა, რადგან არის სხვა შემთხვევებიც, როდესაც რუფინუსს ჩვენს ტექსტთან შედარებით მოთხრობის შეკვეცილობა ახასიათებს. არც ის გამოგვადგება ჩვენ ამ საკითხის გადაჭრისათვის, რომ მერმინდელი ისტორიკოსები სოკრატე და სოზომენი კონსტანტინეპოლს არ იხსენიებენ, რადგან არც ერთსა და არც მეორეს გელასი კესარიელის არ უსარგებლია... სოკრატეს წყაროს რუფინუსი წარმოადგენდა, ხოლო სოზომენსას – რუფინუსი და სოკრატე. ჩვენთვის აქ მნიშვნელოვანია ის გარემოება, რომ კონსტანტინეპოლს არც თეოდორიტე იხსენიებს, რომლის ტექსტუალური შედარება არკვევს, რომ ის ზემოდასახელებულ ავტორთა დამოუკიდებელი პირველწყაროებს ემყარება... და რომ მას, სხვათა შორის, ხელთ ჰქონდა აგრეთვე გელასი კესარიელის ‘ისტორია’...“ [1: 64-65].

თეოდორიტე კვირელი აღწერს რა ნიკეის კრებამდე მომხდარ მოვლენებს, მათ შორის გვამცნობს ალექსანდრიის ეპისკოპოსის მიერ მიწერილ ერთ წერილს, რომლის ადრესატსაც იგი ასე მოიხსენიებს: „...ალექსანდრიის ეკლესიის მღვდელმთავარი ალექსანდრე მის თანამოსახელეს სწერს შემდეგს: ალექსანდრიის ეპისკოპოს ალექსანდრეს ეპისტოლე კონსტანტინეპოლის ეპისკოპოს ალექსანდრეს მიმართ, ყველაზე პატივცემულ ძმასა და თანამოაზრეს, ალექსანდრეს ალექსანდრესგან მოკითხვა უფალში...“ [3: 12].

როგორც ცნობილია, „325 წ. იმპერატორმა კონსტანტინე დიდმა, საეკლესიო შუღლით შეფიქრიანებულმა, ქ. ნიკეაში მო-

ინვია იმდროინდელი მსოფლიოს მრავალი ეპისკოპოსი, სულ 318 მამა... კრება გაიხსნა... ლიკინიუსზე კონსტანტინეს გამარჯვების წლისთავზე...“ [14: 84-85].

ისტორიოგრაფიიდან ცნობილია, რომ ლიკინიუსის დამარცხების შემდეგ, კონსტანტინე იწყებს იმპერიის ახალი დედაქალაქის მშენებლობას. ამ დროისათვის რომს სატახტო ქალაქის ფუნქცია უკვე დაკარგული ჰქონდა: „...რადგან დასავლეთის იმპერატორები საცხოვრებლად მილანს ამჯობინებდნენ, ხოლო აღმოსავლეთის – ნიკომედიას. ამ უსიამოვნო მოვლენათა და დედაქალაქის პატივის შელახვის მიზეზად რომაელები ახალ რელიგიას მიიჩნევდნენ და აქედან გამომდინარე, ცხადია, არც კონსტანტინე უყვარდათ. იმპერატორმა ეს იცოდა და რომს იშვიათად სტუმრობდა. ამანაც შეუწყო ხელი იმას, რომ იმპერატორს ახალი დედაქალაქის დაარსებაზე ეფიქრა... ახალი დედაქალაქისათვის ადგილი მან ბოსფორის ნაპირას, ბორცვებიან ნახევარკუნძულზე შეარჩია, სადაც ადრე მეგარის კოლონიის პატარა დაბა – ბიზანტიონი მდებარეობდა. 324-330 წლებში აქ აშენდა ქალაქი, რომელსაც მისი დამაარსებლის სახელი – კონსტანტინეპოლისი ეწოდა... კონსტანტინეპოლისი, რომელიც ღვთისმშობლისადმი იყო მიძღვნილი, 330 წლის 11 მაისს საზეიმოდ ეკურთხა. მას სამეფო ქალაქსა და ახალ რომსაც უწოდებდნენ...“ [15: 212-213].

ზემოთქმულის გათვალისწინებით ცხადია, რომ 330 წლამდე, ანუ ქალაქისთვის კონსტანტინეს სახელის მინიჭებამდე, ბიზანტიის ეპისკოპოსი ალექსანდრე კონსტანტინეპოლელის ტიტულის მატარებელი არ შეიძლება ყოფილიყო.

სომეხი ისტორიკოსი მოსე ხორენელი, ჩამოთვლის რა 325 წელს ნიკეაში გამართული მსოფლიო კრების მონაწილეებს, აღნიშნავს: „...შემოკრბნენ ხუცესნი ბიტონი და ბიკენტი ქალაქ რომიდან, წმიდა სილიბისტროს ხელრთვებით, ეპისკოპოსები: ალექსანდრე ალექსანდრიელი, ევსტათიოს ანტიოქიელი, მაკარიოს იერუსალიმელი და ალექსანდრე კონსტანტინოპოლელი...“ [4: 175].

აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით ერთგვარ განმარტებას იძლევა თეოდორიტე კვირელი, რომლის მიერ შედგენილ „საეკლესიო ისტორიაში“ ვკითხულობთ: „...ეს საღვთო ალექსანდრე, რომელმაც ლოცვით დასცა არიოზი, ვგულისხმობ ბიზანტიელს (რადგან კონსტანტინოპოლი იმ დროს არ ერქვა) უკეთეს ცხოვრებაში გადავიდა...“ [3: 62].

ამდენად, ერთის მხრივ, ნიკეის კრებამდე, და მეორეს მხრივ, ნიკეის კრების მონაწილეთა შორის, ალექსანდრე ბიზანტიელის

კონსტანტინეპოლელის ტიტულით მოხსენიებას, რამოდენიმე ახსნა შეიძლება ჰქონდეს: 324 წელს ბიზანტიონის ადგილას ახალი სატახტო ქალაქის მშენებლობის დაწყების პირველსავე დღიდან, ეს ქალაქი ბუნებრივად დაუკავშირდა იმპერატორ კონსტანტინეს სახელს; და შესაბამისად, გარკვეული დროის შემდეგ მცხოვრებ ისტორიკოსთა გადმოსახედიდან, ბიზანტიონის ეპისკოპოს ალექსანდრეს კონსტანტინეპოლელად მოხსენიება სულაც არ ქმნიდა ისტორიული ფაქტების შეუსაბამობის სურათს.

ქრისტიანული ისტორიოგრაფიიდან ცნობილია, რომ ალექსანდრე (ბიზანტიელი) კონსტანტინეპოლელი გარდაიცვალა – 336 წელს [3: 319]. მის შემდგომ: „...კონსტანტინეპოლის ეპისკოპოსი იყო პავლე... პავლე წარმოშობით იყო თესალონიკიდან, იგი იყო წინამორბედის ალექსანდრეს მდივანი...“ [3: 90, 318]. მცირე დროის შემდეგ, მიზეზთა გამო, პავლე ეპისკოპოსი „...საიმპერატორო ქალაქიდან გააძევეს და კუკუზაში გადაასახლეს...“ [3: 89].

კონსტანტინეპოლის ეპისკოპოსის სატახტო ადგილი 338 წელს უკანონოდ მიუტაცებია არიოზის ერთ-ერთ უერთგულეს მიმდევარს, ევსები ნიკომედიელს [3: 628; 16: 142].

ამდენად, ჩვენთვის საძიებელი საკითხის გამოსათვლელად შემდეგი ორი მიჯნა გამოიკვეთა:

1) წმ. ნინოს ლტოლვილობა უნდა დაწყებულიყო ქ. კონსტანტინეპოლის დაარსებამდე, უფრო ზუსტად, ვიდრე 324-330 წლამდე. თავის მხრივ, „...ამას ჯერ კიდევ ვახუშტი ბაგრატიონმა მიაქცია ყურადღება და აღნიშნა, რომ ქართლის მოქცევა მოხდა მანამ, სანამ კონსტანტინეპოლი აშენდებოდა, ‘არამედ კონსტანტინე ჯერეთ რომსავე იყო’ 23: 67, შენიშვნა I]. მართლაც, თუკი ეს მოვლენა შემთხვევითი არაა (ხოლო ყველა წყაროსთვის საეჭვოა ის შემთხვევითი იყოს), ეს ფაქტი შეიძლება იმის საბუთად გამოდგეს, რომ ქართლის მოქცევა 330 წელზე ადრე მოხდა...“ [17: 81-82];

2) აღნიშნული საძიებელი წლის, ერთგვარ ზედა მიჯნად შეიძლება დასახელდეს ალექსანდრე ბიზანტიელის, ანუ კონსტანტინეპოლელის საეპისკოპოსო ტახტზე ყოფნის პერიოდი, კერძოდ: მინიმუმ 324 წლიდან – ვიდრე 336 წლამდე.

ზემოთგანხილულ ქართულ წყაროებში, როგორც ვნახეთ, სხვა სახელდებათა პარალელურად გამოიყენება ტერმინი – საბერძნეთი, კერძოდ, „საბერძნეთად“ [5: 94; 6: 137], „საბერძნეთად მეფისა კონსტანტინესა“ [8: 111].

ჩვენთვის საძიებელი კუთხით ქართულ წყაროებში ნახსენები ტერ-
მინი – „საბერძნეთი“, არცთუ მნიშვნელოვან, მაგრამ გარკვეულ
დროით მინიშნებებს მაინც შეიცავს.

ისტორიოგრაფიიდან ცნობილია, რომ: „ძვ.წ. 197 წელს, კინო-
სკეფალექსთან რომაელებთან მაკედონელთა დამარცხების შემ-
დეგ, რომი სულ უფრო და უფრო ერეოდა საბერძნეთის საშინაო
საქმეებში. ძვ. წ. 146 წელს რომმა აქაველთა კავშირი გაანადგურა
და საბერძნეთი რომის პროვინცია აქაიად გამოაცხადა (ათენის
გამოკლებით, რომელიც ნომინალურად თავისუფალ ქალაქად
ითვლებოდა). ახ.წ. IV ს-იდან საბერძნეთი აღმოსავლეთ რომის
იმპერიის – ბიზანტიის ბირთვს წარმოადგენდა...“ [18: 549].

თავის მხრივ, ბიზანტიის იმპერიის თაობაზე, ჩვენთვის საინ-
ტერესო ინფორმაცია ასეთია – „ბიზანტიის იმპერია, სახელმ-
წიფო რომის იმპერიის აღმ. ნაწილში; შეიქმნა IV ს-ში რომის
იმპერიის ორ ნაწილად გაყოფის შედეგად და არსებობდა XV ს.
შუა წლებამდე. ბიზანტიის დედაქალაქი კონსტანტინოპოლი
დააარსა იმპერატორ კონსტანტინე I-მა 324-330 წლებში ბი-
ზანტიონის ადგილას (აქედან მოდის სახელმწიფოს სახელწო-
დებაც, რომელიც შემოიღეს რენესანსის მოღვაწეებმა იმპე-
რიის დაცემის შემდეგ). ბიზანტიის ისტორიას, ჩვეულებრივ,
კონსტანტინოპოლის დაარსებიდან იწყებენ. ერთიანი რომის
იმპერიის უკანასკნელი იმპ. თეოდოსიუს I-ის (მართავდა 379-
395 წ.წ.) სიკვდილის შემდეგ რომის იმპერია საბოლოოდ გაიყო
აღმ. რომის (ბიზანტიის) და დას. რომის იმპერიებად. აღმოსავ-
ლეთ რომის იმპერიის იმპერატორი გახდა არკადიუსი (395-408
წ.წ.). თვითონ ბიზანტიელები თავს რომაელებს (ბერძ. „რომეე-
ბი“) უწოდებდნენ. თავიანთ სახელმწიფოს კი „რომეების იმპე-
რიას“. დასავლეთ ქვეყნები მათ სახელმწიფოს რომანიას უწო-
დებდნენ, აღმ. ქვეყნები კი – რუმს. საქართველოში ბიზანტიას
საბერძნეთს ეძახდნენ, ბიზანტიელებს – ბერძნებს, იონებს და
ჰრომებს.

ბიზანტიის იმპერიის მოსახლეობა ეთნიკურად ჭრელი იყო
(ბერძნები, სირიელები, კოპტები, სომხები, ებრაელები, მცირე
აზიის ელინიზებული ტომები, თრაკიელები, ილირიელები, და-
კები, გეთები, სლავები, არაბები, პაჭანიკები და სხვა), რაც
გავლენას ახდენდა ბიზანტიის სოციალურ-ეკონომიკურ და
პოლიტიკურ ურთიერთობათა ჩამოყალიბებაზე. წამყვან როლს
იმპერიის ეკონომიკურ-პოლიტიკურ და კულტურულ ცხოვრება-
ში ბერძენი მოსახლეობა ასრულებდა. სახელმწიფო ენა IV-VI
ს.ს. ლათინური იყო, VII ს-დან – ბერძნული...“ [19: 363].

ჩვენთვის საინტერესო თარიღის დასადგენად ძალიან მნიშვნელოვან და საყურადღებო ცნობებს შეიცავს ქართულ წყაროებში ევსტათი ანტიოქიელთან დაკავშირებული ინფორმაცია. კერძოდ: „...წარაყოლა მათ თანა ევსტათი ანტიოქელი პატრიარქი, კაცი ყოვლითა სიბრძნითა სავსე, რომელმან ნიკიისა კრებასა დაამტკიცა მართალი სარწმუნოება...“ [11: 228].

ჩვენთვის საინტერესო კითხვაზე პასუხის გასაგებად, საჭიროა დავადგინოთ, თუ როდის ჩამოსულა ევსტათი ანტიოქიელი საქართველოში. აღნიშნულ ცნობაში მოცემულია საძიებელი დროის, როგორც ქვედა, ასევე ზედა მიჯნა.

როგორც წყაროდან ჩანს, ევსტათი ანტიოქიელის საქართველოში ჩამოსვლა ნიკეის კრების შემდეგ მომხდარა. ისტორიოგრაფიიდან ცნობილია, რომ: „...325 წლის ზაფხულის დასაწყისში ქალაქ ნიკეაში მოწვეული იქნა პირველი მსოფლიო საეკლესიო კრება...“ [20: 6]. მამასადამე, ზემოთაღნიშნულ ქვედა მიჯნად სწორედაც, რომ ნიკეის მსოფლიო კრების გამართვის თარიღი – 325 წელი უნდა ავიღოთ.

ევსტათი ანტიოქიელი IV ს მოღვაწე ერთ-ერთი უდიდესი წმინდა მამაა. ამაზე მეტყველებს ის ფაქტიც, რომ ნიკეაში გამართული I მსოფლიო საეკლესიო კრებაც მისი თავჯდომარეობით იმართება: „...კრება ანტიოქიის პატრიარქის, ევსტათის თავჯდომარეობით 19 ივნისს გაიხსნა და 25 აგვისტომდე გასტანა...“ [20: 7]. ზოგი წყაროს მიხედვით კრებას თავჯდომარეობდა ოსიოს კორდუბელი [14: 84; 15: 200].

თეოდორიტი კვირელი აღნიშნული კრების თაობაზე საუბრის დასაწყისშივე გვაუწყებს: „...ყოვლადბრძენმა იმპერატორმა... ნიკეაში გამართა ეს სახელგანთქმული კრება... შეიკრიბა 318 მღვდელმთავარი... როდესაც ყველა შეიკრიბა... ერთად დაჯდა ეს საღვთო დასიც. მაშინათვე პირველი (წამოდგა) დიდი ევსტათი, ანტიოქიის ეკლესიის თავმჯდომარეობის მიმღები... და მან შესხმათა ყვაილების გვირგვინით შეამკო იმპერატორის თავი, ღვთის მიმართ მოშურნეობისათვის კურთხევებით მიუზღვა...“ [3: 31-32].

ევსტათის მიერ ანტიოქიის ეკლესიის წინამძღოლობის დაწყების თარიღად სხვადასხვა წყაროებში 323-324 წ.წ. სახელდება [20: 7; 3: 306].

არიოზის მიმდევართა ძალისხმევით ევსტათი ანტიოქელი შეთქმულების მსხვერპლი შეიქმნა, რის გამოც იგი იძულებული გამხდარა დაეტოვებინა ანტიოქია. სავარაუდოდ, ეს მომხდარა 330-331 წლებში [20: 7; 16: 141]: „...იგი თრაკიის გავლით ილირი-

კის ქალაქში იქნა წაყვანილი...“ [3: 67]. მოგვიანებით: „...ევსტათი გარდაიცვალა ფილიპეში დაახლოებით 337 წელს...“ [3: 114].

მაშასადამე, ევსტათი ანტიოქელი საეპისკოპოსო ტახტზე 323/24 – 330/31 წლებში იმყოფებოდა. შესაბამისად, ჩვენთვის საინტერესო თარიღის ზედა მიჯნაც სწორედაც, რომ 330/31 წლით უნდა განისაზღვროს. ყოველი ზემოთქმულიდან შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ევსტათი ანტიოქიელი საქართველოში შეიძლება ჩამოსულიყო ანტიოქიაში პირველი მსოფლიო საეკლესიო კრების გამართვიდან, ვიდრე მის მიერ ანტიოქიის საეპისკოპოსო ტახტზე ყოფნის დროის მონაკვეთში, ანუ 325 – 330/31 წლებში.

როგორც ვნახეთ „წმ. ნინოს ცხოვრების“ აღმწერ სხვადასხვა წყაროებში, ევსტათი ანტიოქელის პარალელურად დასახელებულია იოანე ეპისკოპოსიც. ამ ურთიერთგამომრიცხავი ინფორმაციის თაობაზე ნიკოლოზ I (1149-1160 წ.წ.) ქართლის კათალიკოზ-პატრიარქი ასეთ განმარტებას იძლევა: „...თეოდორიტე: მეფისაჲ კონსტანტინესაგან წარმოვლენასა ეპისკოპოსისა: თუთ ევსტათი ანტიოქიელ პატრიარქისასა იტყვის ქართლის გამართვისათჳს საღმრთოთა ჰსჯულთა და საქმეთა განკაზმისათჳს: ხოლო აქა იოანეს იტყუის და თუ ვითარ: წინა აღმდგომად არს სიტყუა სიტყუისა ფრიად საძიებელ არს: ესე უკუეჲ უეჭველად არს რამეთუ თუთ თავადი ევსტათი წარმოგზავნილ არს: თეოდორიტე ჭეშმარიტი უწყოდა: ვინაიდგან იგიცაჲ ანტიოქიელი იყო გარნა ევსტათის გუერდით მაშინ უეჭველად იოანეც ყოფილ არს: ევსტათი ამისთჳს რათა მეფე და ყოველი ერი გზასა ვიდრემე ჭეშმარიტებისა დააყენოს და ასწაოს და განმართნეს ჰსჯულნი საღმრთონი და რაჟამს დაამტკიცნეს: თუთ თავადი უკუეჲ კუალადა იქცეს თვისსა მას საყდარსა; ხოლო იოანე რათა დადგრეს და არა დაუტევენეს ვითარცა ახალი ნერგნი და უსწავლელნი და საზრდელსა მტკიცესაგან ჯერეთ უცხონი და ჯერეთცა სძის მოქენნი...“ [10: 87].

წმიდა წერილში ანტიოქია უდიდესი სულიერი დატვირთვის მატარებელია, უპირველეს ყოვლისა იმიტომაც, რომ სახარებაში ტერმინი „ქრისტიანები“ პირველად სწორედ მასთან მიმართებაში ფიქსირდება. მოციქულთა საქმეში ვკითხულობთ: „...ანტიოქიაში მოწაფეები პირველად ინოდნენ ქრისტიანებად“–ო (საქ. 11,26). აქედან გამომდინარე, საქართველოში ქრისტიანობის სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადებასთან დაკავშირებით ანტიოქიის ცნების შემოტანა თავისებური მისტერიული არსის მატარებელი უნდა იყოს.

ევსტათი ანტიოქიელის საქართველოში მოღვაწეობასთან დაკავშირებით, ქართულ წყაროებში ასეთი ინფორმაციაა დაცული: „...ხოლო ევსტათი პატრეაქმან დაამტკიცა მართლმადიდებლობა და ასწავა წესი ეკლესიათა და იჯმნა მეფისაგან და წარემართა ქუეყანად თუსად...“ [11: 228].

თავისთავად ის ფაქტი, რომ ქართლის გაქრისტიანებისას საეკლესიო საკითხების ორგანიზებას IV ს ერთ-ერთი უდიდესი საეკლესიო მოღვაწე ევსტათი ანტიოქელი ახორციელებს, სულაც არ უნდა იყოს შემთხვევითი. ნიკეაში გამართული პირველი მსოფლიო კრების შემდეგ საქართველო გახლდათ ის პირველი ქვეყანა, სადაც ქრისტიანობა სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადდა. სწორედ ამით უნდა იყოს განპირობებული, რომ: „...ქართული ეკლესიის საქმის გადაჭრა აღმოსავლეთში მჯდომ მთავარი ქალაქის ეპისკოპოსს დაეკისრა IV ს დასაწყისში. ამიტომაც, სავსებით შესაძლებელია, იმპერატორის საგანგებო დავალებით ანტიოქიის ეპისკოპოსი საქართველოში ჩამოსულიყო IV ს დასაწყისში, მაგრამ ეს სრულებით არ იძლევა უფლებას გაკეთდეს დასკვნა, რომ ამის შემდეგ ქართული ეკლესია ანტიოქიის ეკლესიას დაექვემდებარა. ისიც უნდა ითქვას, რომ ქართული ეკლესიის დაფუძნების დროს იმპერიის დედაქალაქი კონსტანტინეპოლი რომ ყოფილიყო, ქართული ეკლესიის ორგანიზაციის საქმეში დახმარების გაწევა დედაქალაქიდან არა ანტიოქიის ეპისკოპოსს, არამედ – დედაქალაქისას (საუბარია არა იერარქიულ დაქვემდებარებაზე, არამედ ეკლესიის ორგანიზაციაში დახმარების გაწევაზე)...“ [21: 18].

დასკვნის მაგიერ

წინამდებარე გამოკვლევის დასასრულს, ერთგვარად შევაჯამოთ ყოველივე ზემოთქმული:

- თუ გავითვალისწინებთ, რომ ბიზანტიონის ადგილას კონსტანტინე იმპერატორის (306-337 წ.წ.) მიერ, ახალი სატახტო ქალაქის მშენებლობა 324 წლიდან დაიწყო, ხოლო თავად კონსტანტინეს სახელის მატარებელი ქალაქის კურთხევა – 330 წლის 11 მაისს მოხდა;
- თუ გავითვალისწინებთ, რომ 325 წლის ნიკეის I მსოფლიო კრების მონაწილე ბიზანტიონის ეპისკოპოსი, ალექსანდრე ბიზანტიელი (გარდაიცვალა 336 წელს), ისტორიულ წყაროებში ალექსანდრე კონსტანტინეპოლელის სახელითაა მოხსენიებული;

- თუ გავითვალისწინებთ, რომ მირიან მეფის თხოვნის საპასუხოდ კონსტანტინე იმპერატორი საქართველოში გზავნის აღმოსავლეთ იმპერიის ერთ-ერთი უდიდესი ქრისტიანული ცენტრის – ანტიოქიის ეპისკოპოსს, ნიკეის I მსოფლიო კრების თავჯდომარე ევსტათი ანტიოქიელს (323/324-330/31 წ.წ.);
- მაშინ, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ქართლის სამეფოში ქრისტიანობის სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადების სავარაუდო წელი IV ს 20-იანი წლების მეორე ნახევარზე, ანუ 325-330 წლებზე მოდის.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ბიბლია, საპატრიარქოს გამოშვება, თბ., 1989.
2. ს. ყაუხჩიშვილი სიმონი, გელასი კესარიელი ქართლის მოქცევის შესახებ, თბ., 1926.
3. ი. ჯავახიშვილი, თხზულებანი, ტ. I, თბ., 1979.
4. თეოდორიტე კვირელი, საეკლესიო ისტორია, თბ., 2008.
5. მოვსეს ხორენაცი, სომხეთის ისტორია, თარგმნა ალ. აბდალაძემ, თბ., 1984.
6. მ. სალუაშვილი, ს. სალუაშვილი, „მოქცევა ქართლისად“ რედაქციების პარალელური ტექსტები, თბ., 2010.
7. ი. აბულაძე, ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, წიგნი I, თბ., 1963 წ.
8. მოქცევა ქართლისად, ზ. ალექსიძის რედაქციით, თბ., 2007.
9. ქართლის ცხოვრება“, ს. ყაუხჩიშვილის რედაქციით, ტ. I, თბ., 1955.
10. არსენ ბერისეული რედაქცია „ცხოვრება წმიდა ნინოსი“, თბ., 1902.
11. ნიკოლოზ I კათალიკოსი, საკითხავი სუეტის ცხოველისად კუართისა საუფლოდსა და კათოლიკე ეკლესიისა, თბ., 1908.
12. ს. ყუბანეიშვილი, „ცხოვრება და მოქალაქეობა ღირსისა და მოციქულთა სწორისა ნეტარისა ნინოდსი“, ძველი ქართული ლიტერატურის ქრესტომათია, ტ. I, თბ., 1946.
13. გეორგიკა, ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ, ალ. გამყრელიძე, ს. ყაუხჩიშვილი, ტ. I, თბ., 1969.
14. ვ. გოილაძე, წმინდა ნინოს ქართლში შემოსვლისა და ქართლის მოქცევის დათარიღებისათვის, „მნათობი“, № 12, თბ., 1986.
15. სიტყვა მართლისა სარწმუნოებისა, წ. II, თბ., 1991.
16. გ. კოპლატაძე, ქრისტიანული ეკლესიის ისტორია, თბ., 2007.
17. Т. Тальберг, История христианской церкви, М., 1991.
18. ნ. ლომოური, ნარკვევები ქართლის (იბერიის) სამეფოს ისტორიიდან, თბ., 1975.
19. ო. ლორთქიფანიძე, „საბერძნეთი“, ქ.ს.ე., ტ. 8, თბ., 1984.
20. ა. ალექსიძე, „ბიზანტია“, ქ.ს.ე., ტ. 2, თბ., 1977.
21. მსოფლიო საეკლესიო კრებები, თბ., 2001.
22. მთავარეპისკოპოსი ანანია ჯაფარიძე, საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია, ტ. I, თბ., 1996.
23. ვახუშტი ბაგრატიონი, საქართველოს ისტორია, დ. ბაქრაძის გამოცემა.